

В.А. Ницета

РИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Інтеграція України у світове співтовариство, підвищення значущості дієвої, ефективної комунікації спричиняють запит суспільства на теоретичні знання і практичні навички спілкування, правила поведінки, мистецтво діалогу, адже це є запорукою й фактично гарантує успіх у всіх видах життєдіяльності людини. Система освіти має відповідно реагувати на суспільні потреби й орієнтуватися на підготовку фахівців, що володіють високою комунікативною культурою, етикетними нормами поведінки.

Трансформаційні процеси в освіті України пов'язані з підвищенням компетентнісної спрямованості навчання, передусім учнів загальноосвітніх шкіл. Компетентнісний підхід є стрижневою, базовою ідеєю реформування навчально-виховного процесу в сучасному освітньому середовищі. Пріоритетним напрямком модернізації шкільної мовної освіти є введення в навчальний процес курсу практичної риторики, оскільки до цієї науки останнім часом виник суспільний інтерес, що пояснюється всезростаючою потребою суспільства в умінні вправно володіти словом (М. Пентилюк).

Науковці й педагоги-практики нині розробляють ефективні моделі та технології формування у шкільної молоді компетентностей у процесі навчання. Однак на сьогодні в Україні відсутні розробки оптимальних шляхів формування риторичної компетентності учнів, також сама проблема риторичної компетентності опрацьована недостатньо. З огляду на зазначене, вважаємо тему статті актуальною.

Риторику як науку й мистецтво слова вивчали Л. Мацько, Г. Сагач, Є. Ключев, Ю. Рождественський, В. Аннушкін, Н. Іпполітова, С. Мінеєва, О. Сиротиніна, О. Селіванова, Д. Баранник, М. Бахтін, В. Виноградов, Ю. Караулов, В. Карасик та ін. У їхніх працях висвітлено основні риторичні категорії й поняття, лінгвістичні основи риторики. Лінгводидакти М. Пентилюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Семенов, С. Омельчук, Т. Симоненко, Г. Бондаренко, Г. Дегтярьова, А. Ляшкевич, О. Залюбівська, Л. Нечволод, О. Онипченко, Г. Онуфрієнко, та ін. розробили методичні аспекти вивчення риторики на всіх рівнях мовної освіти. Педагоги-практики С. Коваленко, В. Федоренко, Л. Денисюк, Н. Саранді, М. Побелян, М. Степанюк, Т. Марцінко, О. Когут, Е. Палихата плідно працюють на ниві риторичної освіти учнівської молоді, розробляють авторські програми з риторики, програми спецкурсів і факультативів з риторики.

Завданнями дослідження визначаємо аналіз деяких публікацій

науковців із Російської Федерації, означення поняття «риторична компетентність», окреслення структурних складових риторичної компетентності.

Вважаємо за потрібне насамперед розглянути зміст понять «компетенція» та «компетентність». В останні десятиліття в педагогіці й методиці з'явилася велика кількість робіт, у яких вживаються зазначені терміни. Теорія й практика компетентнісного підходу виявили невизначеність щодо їх тлумачення. У фундаментальному виданні Академії педагогічних наук України «Енциклопедія освіти» (2008 р.) зроблено дієвий крок щодо узгодження змісту зазначених термінів. Компетенція – «відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності» [5, с.409]. Компетентність – це набута характеристика особистості, що сприяє успішному входженню молодої людини в життя сучасного суспільства. ... «інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері» [5, с.408].

Зазначене дозволяє зробити певні висновки. Говорячи про програму навчального предмета, стандарти, освітні концепції тощо, варто вести мову про компетенції, оскільки ці документи містять вимоги, норми стосовно навченості учнів. Компетенції можна окреслити, визначити їх зміст, структурувати. Метою ж цілеспрямованої, спеціально організованої педагогічної діяльності є набуття учнями компетентностей як досвіду ефективної діяльності в межах компетенції. Компетентність є результативною особистісною характеристикою людини, а комплекс компетентностей – це сама людина, набутий рівень буття особистості. Тому, якщо говорити про розвиток і формування, варто вживати термін «компетентність», адже не можна розвивати чи формувати норми й вимоги. З іншого боку, розробники норм і вимог визначають напрямки оволодіння цими нормами й вимогами, окреслюють рівні навченості й діяльнісні характеристики школярів (компетентності). Отже, на наш погляд, здійснюючи педагогічну діяльність у парадигмі компетентнісного підходу, логічно послуговуватися терміном «компетентність».

Висловлені думки стосовно предмета дослідження співвідносяться з науковими доробками О. Симакової, яка трактує риторичну компетенцію як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які визначають здатність до ефективного спілкування, а риторичну компетентність – як володіння людиною цими якостями, особистісним ціннісним ставленням до спілкування та досвідом спілкування,

спрямованого на здійснення особистісно й соціально-значущої продуктивної діяльності. До структури риторичної компетентності науковець відносить комплекс складових, серед яких стосовно шкільної мовної освіти виділимо такі: «сума вмінь і навичок, що забезпечують процес ефективної комунікації»; «ініціативність у спілкуванні, тобто вміння бути комунікативним лідером» [9]. Таким чином, до риторичної компетентності відносимо сукупність знань про мову, мовлення, спілкування та комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в комунікацію).

Н. Гарифулліна й І. Вяткіна досліджували процес професійної підготовки спеціалістів-нефілологів. Наголошуючи на необхідності підвищення мовленнєвої відповідальності у цьому процесі, науковці пропонують запровадження риторичного підходу задля формування комунікативно-риторичної компетенції (розуміємо – «компетентності», **В.А. Н.**). До складових комунікативно-риторичної компетентності автори відносять оволодіння орфоепічною, граматичною, лексичною, стилістичною нормами; вироблення точності, логічності, чистоти, доречності, багатства, виразності мовлення [2]. Вважаємо, що не доцільно ототожнювати комунікативну й риторичну компетентності, а зазначені складові скоріше відносяться до культури мовлення, оскільки вони лише опосередковано відносяться до актів комунікації, спілкування.

О. Бабкіна означає риторичну компетентність як коректну мовленнєву поведінку і вважає її невід'ємною частиною комунікативної компетентності. Серед складових риторичної компетентності називає: комплекс знань, умінь і навичок, спрямованих на досягнення запланованого прагматичного результату; експресивно-емоційні та логічні засоби мови [1]. Погоджуючись із думкою про розведення понять «комунікативна компетентність» і «риторична компетентність», вважаємо наведене визначення неповним, оскільки поведінку й компетентність не варто ототожнювати: поведінковий (діяльнісний) досвід, а не лише поведінка є основою компетентності. Мовленнєвий акт риторично компетентного суб'єкта спрямований на досягнення прагматичного результату, але комплексу знань, умінь, навичок і експресивно-емоційних і логічних засобів мови, на наш погляд, для цього недостатньо. Говорячи про риторичну компетентність (саме компетентність), варто виділяти в якості її складових володіння знаннями, вміннями, навичками й експресивними, емоційними, логічними засобами мови та здатність спрямовувати ці якості для досягнення запланованого прагматичного результату.

Л. Горобець вважає риторичну компетенцію (компетентність – **В.А. Н.**) найвищим рівнем комунікативної компетентності, яка забезпечує риторичну діяльність людини як «здатність свідомо створювати, виголошувати й рефлексувати авторсько-адресний текст у відповідності з метою та ситуацією публічного мовлення» [3]. Серед інших науковець виділяє такі складові риторичної компетентності:

духовний світ особистості; оперування жанрово-стилістичними особливостями текстів як продуктів мовленнєвої діяльності; спроможність здійснювати свідомий вибір комунікативної мети, риторичних стратегій і тактик; риторичні вміння застосовувати практичні засоби руху до комунікативної мети [4, с.15-16].

У процесі дослідження розвитку риторичної компетенції (компетентності) студентів педагогічних спеціальностей Н. Отводенко наводить таку структуру поняття, що розглядається: соціокультурна компетентність; мовна підготовка; навички спілкування, комунікації [8]. Оскільки науковець одним із найбільш ефективних шляхів формування й розвитку риторичної компетентності вважає ситуаційний підхід [7, с.125-126], розширимо третю із зазначених складових: навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації.

О. Чувакін в одній із своїх публікацій висвітлював співвіднесення структури риторичної компетентності із змістом навчальної дисципліни у вищому навчальному закладі. Автор зазначав, що до складу риторичної компетентності варто відносити знання й розуміння базових знань риторики в її відношенні до гуманітарного знання; технологічну (методологічну) вправність відносно організації мовленнєвої діяльності; здатність до прагматичної діяльності з використанням розроблених підходів, способів, прийомів [10]. Науковець наголошував, що формування риторичної компетентності логічно ототожнювати з риторичним удосконаленням особистості.

Варто зазначити, що автори аналізованих публікацій спрямовували свої зусилля на розробку питання формування риторичної компетентності студентів вищих закладів освіти як майбутніх спеціалістів (професійно орієнтоване спрямування). Вважаємо, що процес формування риторичної компетентності доцільно розпочинати в межах навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Тоді він набуватиме загальноосвітнього, особистісного спрямування.

У сучасній педагогіці спостерігається ситуація, коли практично кожен науковець у процесі дослідження певного об'єкта вважає за необхідне наводити власне визначення цього об'єкта. Ми не ставили за мету формулювати власне визначення риторичної компетентності. Відповідно до окреслених у статті завдань можемо зробити висновки:

1. Варто оперувати терміном «компетентність» у контексті її формування (розвитку), маючи на увазі сферу буття особистості, особистісну характеристику людини з погляду її досвіду, здібностей, здатностей, спроможностей.
2. Формуванню риторичної компетентності доцільно надавати загальноосвітньої, особистісної спрямованості, і розпочинати цей процес логічно в школі під час набуття учнями мовної, літературної – гуманітарної освіти.
3. До структури риторичної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл варто віднести:

- комплекс мовних і риторичних знань у контексті їх вправного застосування в мовленнєвій діяльності (теоретико-практична площина);
- комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в активну комунікацію) (площина активності);
- вправність у доборі стратегій і тактик спілкування (організаційно-методологічна площина);
- вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату (площина впливовості мовленнєвого акту);
- навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати обрані засоби для досягнення комунікативної мети (процесуально-діяльнісна площина);
- цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості (соціокультурна – морально-етична площина).

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в уточненні й деталізації структури риторичної компетентності учнів, а також у розробці практичних шляхів формування риторичної компетентності школярів у процесі шкільної мовної освіти.

Література

1. Бабкина Е. В. Риторическая компетентность студентов гуманитарных специальностей, обучающихся в техническом вузе [Электронный ресурс] / Бабкина Е. В. – Режим доступа : urogao.rsvpu.ru/site.php?o=shp&r=143. – Заголовок с экрана. **2. Гарифуллина Н. К.** Формирование коммуникативно-риторической компетенции студентов-нефилологов [Электронный ресурс] / Н. К. Гарифуллина, И. В. Вяткина : http://newconf.kemsu.ru/conf/niobel2008/sect/index.htm?sec_id=929. – Заголовок с экрана. **3. Горобец Л. Н.** Формирование риторической компетенции студентов-нефилологов [Электронный ресурс] / Л. Н. Горобец. – Режим доступа : www.ostu.ru/science/confs/2007/rus_lang/publics/resources/gog.doc. – Заголовок экрана. **4. Горобец Л. Н.** Формирование риторической компетенции студентов-нефилологов в системе профессиональной подготовки в педагогическом вузе : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Горобец Людмила Николаевна ; Российский гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – С-Пб, 2008. – 38 с. **5. Енциклопедія освіти** / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. **6. Кощей Л. А.** Взаимодействие философии и риторики в коммуникативно-риторической подготовке преподавателей высшей школы / Л. А. Кощей, А. А. Чувакин // Риторика в системе гуманитарного знания. – М. : Гос. ин-т русского языка им. А. С. Пушкина, 2003. – С. 153-155. **7. Отводенко Н. В.** Научное обеспечение развития риторической компетенции студентов вузов /

Отводенко Наталья Валерьевна. – Вестник Челябинского государственного педагогического университета : педагогика и психология. – 2008. – №.9. – С. 114-129. **8. Отводенко Н. В.** Структура риторической компетенции будущих учителей [Электронный ресурс] / Отводенко Н. В. – Режим доступа : old.kuzspa.ru/conf-feb-2009/files/1/otvodenko.doc. – Заголовок с экрана. **9. Симакова Е. С.** Риторическая компетентность специалиста в системе профессиональной подготовки [Электронный ресурс] / Симакова Е. С. – Режим доступа : <http://www.vshu.ru/files/letters237/simakova.doc>. – Заголовок с экрана. **10. Чувакин А. А.** Риторические компетенции филолога и содержание риторических дисциплин в университете : к вопросу о методике соотнесения / А. А. Чувакин // Риторика и культура речи в современном информационном обществе. – Ярославль, 2007. – Т.2. – С. 179-182.

Ницета Володимир Анатолійович. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема.

У статті встановлено змістову різницю понять «компетенція» та «компетентність», означено поняття «риторична компетентність», виділено структурні складові риторичної компетентності.

Ключові слова: компетенція, компетентність, риторична компетентність, риторична освіта, риторизація.

Ницета Владимир Анатольевич. Риторическая компетентность учащихся общеобразовательных школ как педагогическая проблема.

В статье установлена содержательная разница между понятиями «компетенция» и «компетентность», установлены структурные составляющие риторической компетентности.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, риторическая компетентность, риторическое образование, риторизация.

Nyscheta Volodymyr Anatoliyovych. Comprehensive school student's rhetorical competence as a pedagogical problem.

The article specifies the contents difference between the notions «competence and capacity», defines the notion «rhetorical competence», points out the structural elements of rhetorical competence.

Key words: competence, capacity, rhetorical competence, rhetorical education, rhetorization.

Ницета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Ницета // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки) : [частина II]. Листопад, 2010. – № 22 (209). – С. 93-98.